

Egy cikk előzményei és következményei

Az 1905-ös oroszországi forradalom eseményei lehetővé teszik, hogy Lenin visszatérjen az emigrációból: november 8-án érkezik Pétervárra, még aznap találkozik a bolsevik pártmunkások egy csoportjával, ellátogat a cári sortűz áldozatainak sírhelyéhez a preobrazsenszkojei temetőben, este pedig beszédet mond a pétervári bizottság kibővített ülésén.

November 9-én a pártaktívával együtt megbeszélésre hívja a legálisan megjelenő Novaja Zsizny című újság bolsevik szerkesztőit és átveszi a lap irányítását: a lap ezután az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt központi sajtószerveként a forradalmi agitáció és propaganda, a forradalmi szervezés fóruma lesz.

Ezekben a napokban Lenin óriási erőfeszítéssel igyekszik alkalmassá tenni a pártot a forradalmi harc vezetésére. November 10-én és 15–16-án egy háromrészes cikket közöl a Novaja Zsiznyben: A párt újjászervezéséről, és ebben ezt írja: „A szociáldemokrata munkásmozgalom értelmiségi és proletár (munkás) funkciójának viszonyát... alighanem ezzel az általános formulával lehetne eléggé pontosan kifejezni: az értelmiségek jól oldják meg a kérdéseket »elvileg«, jól vázolják fel a sémákat és jól ítélik meg a cselekvés szükségességét... a munkások pedig cselekszenek, az eleven életbe ültetik át a szürke elméletet.“

Erről van tehát szó: a gyakorlatról; a forradalmi gyakorlatról. Csak-hogy a gyakorlatra áttérni az „elméleti gyakorlatot“ végző vezető — értelmiségi — aktivista csoport önmagában képtelen; Lenin, nála sohasem tapasztalt kétségbeesett pátosszal kéri tehát a munkásokat, hogy tegyék meg azt, amire a vezetők képtelennek bizonyultak; hozzák létre a párt egységét a gyakorlatban. Idézzük cikkének egyik, talán hosszúnak tűnő passzusát, ahol tetten érjük Lenin egyik legfontosabb tulajdonságát: az önbírálat igényét, azt, hogy nézeteit mindig képes volt felülbírálni az új helyzetek, új tények láttán. Egy ilyen önkritika nevében kéri a munkás elvtársakat: „Foglalkozzatok velünk együtt gyakorlatilag az egyesítés kérdésével — legyen ebben a kérdésben kivételesen (olyan kivétel ez, amely erősíti a szabályt) egytized rész elmélet és kilenctized rész gyakorlat. Ez a kívánság aztán igazán jogos, történelmileg szükséges és lélektanilag érthető. Az emigráns élet légkörében oly sokáig »teoretizáltunk« (s olykor bizony — mi tagadás — csak úgy a levegőbe), hogy most, isten bizony, nem árt egy kevéssé, csak egy kicsit, egy icipicit »átesni a ló másik oldalára« és némileg jobban előtérbe tolni a gyakorlatot. Az egyesülés kérdésében, amelyre a szakadás okaival kapcsolatban töménytelen sok tintát és egész papírhegyeket pazaroltunk, az ilyen módszer fel-

tétlenül helyénvaló. Különösen mi, emigránsok, vágyva vágyunk a gyakorlatra. S emellett megírtuk már az egész demokratikus forradalom igen jó és teljes programját. Rajta hát, egyesüljünk e forradalom megvívására!”

Lenin tehát világosan látja: a vita, a cikkek áradata keveset ér a forradalmi akciók küszöbén: a párt csak egységesen képes a forradalom élére állni, ezt az egységet viszont az értelmiségiek, a vezetők, az irodalmárok nem tudják —, mert nem tudták — létrehozni. A párt újjászervezéséről írt cikk a vezetés és a gyakorlati harc viszonyát elemzi egy olyan történelmi pillanatban, amikor a spontán forradalmi harc megelőzi a párt irányítását, mert a párt a vezetés minden jóindulata ellenére sem képes önmaga egységét megteremteni. A teljes elszigetelődés, a szektáság veszélye fenyeget, és úgy tűnik, hogy az illegalitásból a legalitásba való átlépés széttzilleszti a pártot; az újjászervezés elkerülhetetlen szükségesség.

Az újjászervezés lenini terve három fő mozzanatot tartalmaz: 1. Az egység helyreállítását, de nem a kisebbség kirekesztése, hanem a párt-demokrácia kiterjesztése révén: „... az új körülmények között a politikai szabadságra való áttérés idején okvetlenül érvényre kell juttatni a választás elvét” — írja idézett cikkében.

2. Lenin egybehívhatja az OSzDMP IV. kongresszusát, és a pártszervezetek hivatalos (szavazati joggal rendelkező) küldöttei mellett, a legalitásra való hivatkozással, meghívhatja „a párt valamennyi tagjának választott küldötteit”. A meghívottak csak tanácskozási joggal rendelkeznek, mert formailag nem teljes jogú szervezeteket képviselnek, és nem képviselik a párt folytonosságát sem. Vagyis a szociáldemokrácia hivatásos aktívájával, az illegalitásban megszervezett, a tudatosságot képviselő élcsappal szemben ezek a munkások a forradalmi tett képviselői, ők azok, akik a harcot végigharcolják, az elveket a tettekben érlelik, és nem azt várják, hogy a tettek elveket testesítsenek meg. A meghívottak: „a párt-hoz tartozó munkások tömegeinek a kiküldöttei”.

Lenin elképzeléseinek rugalmasságára vall az a tény, hogy a legális politikai tömegpárt megszervezésének idején képes a pártszervezés általa — más körülmények között — megfogalmazott normáit az új helyzetnek megfelelően módosítani. 1902-ben például még ezt írta: „... a forradalmárok szervezetének elsősorban és főképpen olyan embereket kell felölelnie, akiknek foglalkozása a forradalmi tevékenység... Az ilyen szervezet tagjainak ez általános ismertetőjele mellett teljesen el kell tűnnie a munkások és intellektuelek közti minden különbségnek... Ennek a szervezetnek szükségképpen nem nagyon szélesnek és a lehető legkonspiratívabbnak kell lennie”. (Mi a teendő?)

Most, a forradalom pillanatában viszont szélesre kell tárnai a párt kapuit: „Pártunkat elernyesztette a földalatti munka... Az illegalitásnak lassan vége. Bátorabban előre hát, ragadjátok meg az új fegyvert, osszátok szét új emberek között, szélesítsétek ki támaszpontjaitokat, hívjatok magatokhoz minden szociáldemokrata munkást, s vegyétek fel őket százával és ezrével a pártszervezetek soraiba.” És ha 1904-ben még így fogalmazta meg a párttagság kritériumait: „A párt tagjának tekintendő mindenki, aki a párt programját elismeri, és a pártot, mind anyagi eszközökkel, mind a pártszervezetek egyikében való személyes részvétellel támogatja” (lásd: Egy lépés előre, két lépés hátra), akkor „ma, amikor a hős proletariátus tettekkkel bebizonyította, hogy kész harcolni és tud is egyetértésben, kitartóan, világosan felismert célokért harcolni, tud tiszta

szociáldemokrata szellemben harcolni —, ilyenkor valósággal nevétséges volna, ha valaki kételkedne abban, hogy azok a munkások, akik a pártunkhoz tartoznak, és akik holnap a Központi Bizottság felhívására befognak lépni a pártba, száz eset közül 99-ben szociáldemokraták lesznek. A munkásosztály ösztönösen, spontánul szociáldemokrata . . .“

Az újjászervezés lenini tervének második mozzanata tehát a tettekben szociáldemokrata munkások széles tömegeinek befogadása, sőt a tervezett kongresszusra való meghívása. A forradalmi munkások átvezetik a pártot az illegális konspiráció területéről a legális tömegharc területére, összekapcsolják a spontán küzdelmet a tudatos forradalmisággal. A munkások és a párt új viszonyának alapja: a forradalom, mert: „A forradalom tanít . . . A forradalom azzal tanít, hogy a politika megoldásra váró aktuális feladatait a legszemléltetőbb és legérzékeltetőbb formában veti fel, szinte rákényszerítve a néptömegeket arra, hogy átérezzék ezeket a feladatokat, lehetetlenné téve a nép pusztá létezését is a feladatok megoldása nélkül . . .“ — írja Lenin. (Közeleg a kibontakozás. Proletarij, 25. sz. 1905. november 16.)

A párt újjászervezésének lenini tervében a harmadik mozzanat a munkásküldöttek szavazati jogára vonatkozik: a Központi Bizottság (Lenin javaslatára) a munkásküldöttek tanácskozási jogát szavazati jogra akarja változtatni, és reméli, hogy ezt a javaslatot a Kongresszus majd meg is szavazza. Ezzel a kongresszus összetétele nyilván alapvetően megváltozik: a többség azok kezébe kerül, akik nem túrik tovább a pártszakadást, akik érvényre juttatják a választás elvét, akik cselekszenek, vagyis, akik a hivatásos forradalmárok véget nem érő vitáit, a fecsegést a gyakorlatban szüntetik meg. Lenin taktikája: a párton belül a cselekvés felé tolni a mozgalom aktivistáit, a tett felé vezetni az illegalitás megrögzött „irodalmárait“.

Igaz, hogy csakis az „irodalmárkodás“, csakis a pártsajtó tette lehetővé azt, hogy a párt ne roppanjon össze az illegalitásban. (Lásd a Mi a teendő? című munkát.) De most, a forradalom idején maga a valóság érleli tudatossá a munkásokat, tehát az általános kérdések megvitatása helyett az értelmiségi-irodalmár kérdéseknek a valóság felé kell fordulniuk: csak akkor szolgálhatják egyértelműen a forradalom ügyét, ha nyíltan pártos irodalmat hoznak létre és a legalitás körülményeit felhasználva következetesen leleplezik a polgári sajtó kétkulacosságát és eszmeileg végigviszik a proletariátus harcát.

A Novaja Zsizny 1905. november 13-án megjelent 12. számában olvasható Lenin ismert írása: A párt szervezete és a pártos irodalom. A cikk kiindulópontja: az új oroszországi helyzet, célja: tisztázni és konkretizálni az „irodalmárookra“, a pártsajtó munkatársaira háruló feladatokat. A nemrég még az illegalitásban működő, de a legális-félegális sajtóban publikáló értelmiségiek helyzetét Lenin egy felkiáltással jellemzi: „Óh, átkos idők, az ezopuszi beszéd, az irodalmi szolgaság, a rabszolganyelv, a szellemi jobbágyság kora!“ Most viszont, a forradalom idején nyilván lehetőség nyílik a világos, egyértelmű beszédre, megszűnnek végre azok az „undorító szövetségek“, amelyekre az illegalitás kényszerítette a szociáldemokrácia irodalmárait: „ . . . olyan korban élünk, amikor mindeütt és mindenben megmutatkozik a nyílt, becsületes, egyenes, következetes pártoságnak az a természetellenes párosulása a földalatti, leplezett, »diplomátikus«, ravasz »legalitással«“. A feladat viszont a nyílt, egyértelmű állásfoglalás: „ . . . a szocialista proletariátusnak a pártos irodalom.

elvét kell hirdetni, ezt az elvet kell kifejleszteni és a lehető legteljesebb, legtisztább formában valóra kell váltania“.

Az irodalom pártosságának kritériuma a nyílt állásfoglalás a proletariátus ügye mellett: „Az irodalmi munkának a szervezett, tervszerű, egységes szociáldemokrata pártmunka alkotó részévé kell válnia“ — írja Lenin. Hogy milyen jellegű irodalmi munkáról beszél Lenin, az egyértelműen kitetszik egy 1908-ban Lunacsarszkijhoz intézett leveléből, amelyben különbséget tesz a művészi alkotómunka és a pártirodalmi alkotás között: ez a különbség nyilván nagyon relatív a forradalom idején, de igen határozott a társadalmi mozgás nyugodtabb szakaszában. A levél A. M., vagyis Alekszej Makszimovics Gorkij tevékenységére vonatkozik és így hangzik: „Azt a tervét, hogy a »Proletarij«-nak szépirodalmi rovata legyen és azt A. M.-ra bízuk, kitűnőnek találom és rendkívül örülök neki. Éppen arról ábrándoztam, hogy a »Proletarij« irodalmi-kritikai rovatát állandósítjuk és A. M.-ra bízuk. De félttem, szörnyen félttem ezt egyenesen javasolni, mert *nem ismerem* A. M. munkamódszerét és munkakedvét. Ha az ember komoly, nagy munkával van elfoglalva, ha ennek a munkának árt az, ha apróságokhoz, újságíráshoz, publicisztikához vonják el. — akkor ostobaság és bűn volna őt megzavarni és elvonni! ... Ön ott a helyszínen jobban láthatja ezt ... *Ha azt hiszi, hogy nem zavarjuk meg* A. M. munkáját, hogy ha rendszeres pártmunkára fogjuk (a párt munkája ezáltal rengeteget nyerne!), igyekezzék ezt a dolgot elintézni ...“ (Lenin kiemelési. A levelet lásd: Lenin: Az irodalomról. Szikra, 1949. 103. old.)

A pártosság lenini igényével gyakran foglalkozott mind a mai napig az irodalmi és ideológiai publicisztika, amely nem ritkán a szépirodalomra vonatkozó általános elveket vélt — nem egészen alaptalanul — kiolvasni az említett cikkből. Utóbb Jánosi János kísérte meg a cikk értelmezését, és ebben arra a következtetésre jut: „Nem kétséges, hogy (Lenin) híres cikke, *A párt szervezete és a pártos irodalom* tartalmaz bizonyos sajátos hangsúlyokat, amelyek a megírásakor uralkodó történelmi helyzetből adódtak, és amelyeknek abszolutizálása az esztétikában elősegíthette dogmatikus álláspontok létrejöttét. De hasonlóképpen vitathatatlan a cikk alapvető pátosza és általános érvényessége.“ (Utunk, 1970. 11. szám.)

Ez az értelmezés nem fedi Lukács György álláspontját, aki a tendencia és a pártosság fogalmának pontos megkülönböztetésével tisztázza a cikk valódi mondanivalóját. És ez a tisztázás annál is jelentősebb, mert Lukács a pártosság értelmezéséből kiindulva ragadja meg az esztétikum sajátosságát. Lukács György 1932-ben írja meg Tendencia vagy pártosság című tanulmányát, és 1967-ben is helyesnek látja akkori elemzését: „Ami a tendencia és pártosság szembeállítását illeti, világos, hogy a materialista dialektikán épülő esztétika szembe kellett hogy forduljon az irodalmi alkotásokra kívülről ráragasztott tendenciákkal. Az ellentét tehát a közt a pártosság között van, mely a művészi magatartás és alkotás lényegéből fakad és a közt a tendencia között, melynek az igazi ábrázolás problémáival nincs szerves kapcsolata, sőt éppenséggel meghamisítja az ábrázolt emberek és történések belső igazságát.“ Hogy a későbbi dogmatikus elmélet éppen az ilyen tendenciát nevezte igazi pártosságnak, „hogy Lenin egy 1905-ben a párt-sajtó reformjáról írott cikkét megtette az ilyen »pártosság« tízparancsolatának, az engem a későbbiek folyamán sem zavart meg a helyes álláspont védelmében. Az olvasó a *Különösség* című könyvem e kérdésről szóló részletéből láthatja, hogy több évtized folyamán csak elmélyíteni törekedtem ezt a gondolatot, de nem adtam

fel soha (Időközben Lenin özvegye és legközelebbi munkatársa, Krupszkaja igazolta, hogy az említett cikk egyáltalán nem vonatkozik a szépirodalomra). (Lukács György: Művészet és társadalom. Budapest, 1968. 9—10. o.)

Lukács értelmezésének nagy erőssége az, hogy a pártosság ilyen fel fogása egy egész esztétikai rendszer elméleti kiindulópontjává válik. Szerinte az író elveti a „tisztá művészet“ és a „tendencia-művészet“ dilemmáját: „Hiszen az objektív valóságot ábrázolja, valódi hajtóerőivel, valódi fejlődési tendenciáival, és ebben az ábrázolásban semmilyen »eszmény« számára — legyen az morális vagy esztétikai — nincs tér. Nem visz »kívülről« követelményeket valóságábrázolásába, mert ha a valóságot helyesen — dialektikusan — akarja visszaadni, magának az ábrázolásnak kell azoknak a követelményeknek a sorát, mint az objektív valóság lényeges mozzanatait tartalmaznia (mégpedig úgy, ahogyan e valóságból létrejöttek, ahogy hatnak rá), amelyek konkrétan és reálisan az osztályharcból nőnek ki“ — írja a Tendencia vagy pártosság?-ban (I. m. 93. o.)

Ezek szerint a tendenciát nem kell kívülről a műbe átvinni, a tendencia a műből, a helyes valóságábrázolásból nő ki, vagyis maga is esztétikai mozzanatként nyilvánul meg. A pártosság ebben a vonatkozásban nem más, mint „tartalmi helyesség az újnak felfedezésében“. „Művészi szempontból egy tény »megállapítása« azonos a formálásával, a tényt már legpusztább adottságában pártosan nézi és formálja a művész...“ és így „a pártosság nem szakítható el esztétikai tárgyiságától“. (Lukács György: A különösség mint esztétikai kategória. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1957, 178., 179. és 180. o.)

Az idézett Lukács-szövegeket figyelmesen olvasva igazat kell adnunk szerzőjének, aki A különösség 172. oldalán azt írja, hogy itt csak az „esztétikai visszatükrözés sajátosságából“ következő „általános és spontán pártossággal van dolgunk“, vagyis szerzőjük kevés figyelmet fordít a tudatos állásfoglalás szerepének tisztázására, tehát éppen arra, amit sok méltatója szerint Lenin az irodalomtól és az irodalmártól megkövetel.

Ám az ideologikus mozzanat, a tudatos, nyílt állásfoglalás szükségességének hangsúlyozása roppant fontos szerepet játszik az egész lenini életműben. Mert Lenin a konkrét forradalom időszakában élt, olyan korban, amely az eszményt, a forradalom kívánt moralitását, a harc szellemét helyezte előtérbe és a *Van világát a lennie Kell* eszménye alá rendelte. Az ideologikum ilyen helyzetben kiszorítja az objektivitást, vagy inkább az ideologikum egy új objektivitás egyetlen lehetséges formája. Mert tudatosság nélkül nem győz a forradalom, a forradalom győzelmének eszménye nélkül nincs forradalom. Lenin egész tevékenysége a győzelembe vetett hitet sugározza: az önmagát megvalósíthatónak tudó ideologikum szellemét. Lenin elvárásai ebben a meggyőződésben fogannak: a tudatosságot, az állásfoglalást minden területen a harc célok közvetlen támogatásának formájában követeli meg.

Lenin nem tesz különbséget, mert ebben a harcban nem is tehet különbséget a tudatosság formái között: a konkrét küzdelem életre-halálra folyó összecsapásai nem kedveznek az elméleti disztinkcióknak. Itt csak egyetlen disztinkció van: a két front közötti. A forradalom győzelme után Lenin gyakorlati tevékenysége — a Proletkult elleni fellépése — bizonyítja, hogy átlátta a pártosság, a tudatos pártosság politikai-ideológiai és irodalmi megnyilvánulásainak különbségeit. De írásaiban is gyakran felbukkan a különbségtéves igénye. 1922-ben például A szovjetkörtársaság nemzetközi és belső helyzetéről című cikkében ezt írja: „Tegnap

véletlenül elolvastam az »Izvesztyijá«-ban Majakovszkij versét egy politikai témáról. Nem tartozom az ő költői tehetségének hívei közé, habár teljes mértékben elismerem, hogy ezen a téren nem vagyok illetékes. De politikai és közgazdasági szempontból régóta nem voltam így megelégedve valamivel.“

Megejtő a fenti sorok őszintesége: és nem sok kétséget hagy afelől, hogy miképp értelmezte Lenin az új szakaszban a pártosság két megnyilvánulási formáját. De az is kitetszik e sorokból, hogy Lenin mindkét esetben megkövetelte a „szellemi elkötelezettséget a munkásosztály mellett“ (Jánosi). Mert az ilyen személyi elkötelezettség ideologikus mozzanat ugyan, de egy emberi társadalomért folytatott harc ideologikuma. Az esztétikumban megnyilvánuló pártosság a valóságábrázolásból fakad, és itt a tudatosság az ábrázolás tudatossága, márpedig ebbe belejátszhat és bele is játszik ez a személyes elkötelezettség is. Nem egy külső elemnek az ábrázolt világra való rákényszerítése formájában, hanem negatív formában, azzal, hogy jelen van, anélkül, hogy az ábrázolást meghatározná, jelen van mint a valóság része, amit ábrázolni kell.

Mert *realitás* a személyes állásfoglalás az embertelenség ellen; a realitás lényegi eleme az állásfoglalás, és az író csak akkor lehet „következetesebb az objektivitásnál“, és „mélyebben, teljesebben“ csak akkor „érvényesíti objektivizmusát“ (Lenin), ha a személyi állásfoglalást is ábrázolja, hiszen „minden egyedít, amelyben az új közvetlenül az életbe lép, ugyancsak általánosítva kell megmutatnia“ (Lukács). Persze az ábrázolt állásfoglalás már ismét az esztétikum körébe tartozik, a pártosságnak abba a körébe, amely az ábrázolt világ nevében kizárja, elveti a külsőt, a rákényszerített tendenciát.

BRETTER GYÖRGY